

DUA VE BEDDUALARIN SOSYAL KONTROL KAPSAMINDA KULLANIMI: GAZİANTEP DUA VE BEDDUALARI*

*Filiz METE, Muhammed ŞERBETÇİ***

Öz: Dualar ve beddualar, toplumsal yapıyı koruma görevi üstlenen kalıplardır. Dualar, genellikle yapılan bir iyiliğe karşılık olarak içtenlikle edilmiş teşekkür mahiyetinde sunulan iyi dileklerdir. Beddualar ise bir kötülük karşısında kötülük yapana reva görülen, cezalandırılması dileğini barındırmaktadır. Bu bağlamda, dualar benzeri iyi davranışların başkaları tarafından da tekrarlanması için teşvik niteliği taşıırken beddualar kötülüğün yapılmaması için önlem niteliği taşımaktadır. Böylece, iyi davranan bireyin aldığı duayla toplum tarafından da takdir edilmesi, kötülük yapan kişiye edilen bedduayla da şiddetle kınanması sağlanmakta ve bu durum toplumda sosyal kontrolü oluşturmaktadır. Bu çalışma, Gaziantep ağzından derlenmiş olan dua ve bedduaların anlamları açısından hangi boyut ve kapsamlarda yer aldığı belirleme amacıyla gerçekleştirilmiştir. Bu amaç doğrultusunda Gaziantep ilinde onaylanan davranışlar karşısında edilen 82 dua ve eleştirilen davranışlara edilen 198 beddua, halk kültürü kapsamında sözlü unsurlar olarak ele alınıp tematik kodlarla işlev ve bağlam açısından değerlendirilmiştir. Dualar, dindarlığın göstergeleri içinde yer almaktadır. Ancak bu çalışmada, ibadet amaçlı dualar haricinde bireyin bir başkası için ettiği dua ve beddualar sosyal kontrol mekanizmasının aracı kabul edilip incelenmiştir. Yapılan incelemede kullanılan bedduaların, duaların kullanımından daha fazla olduğu belirlenmiştir.

Anahtar kelimeler: Dua, beddua, toplumsal düzen, kültür, sosyal kontrol.

The Use of Prayers and Curses for Social Control: The Case of Gaziantep

Abstract: Prayers and curses are cultural expressions that serve to protect the social structure. Prayers are generally expressions of sincere gratitude in response to good deeds. Curses, on the other hand, express the wish that wrongdoers be punished for an evil deed. In this context, prayers are an encouragement for others to repeat similar good behaviors, while curses are a deterrent against wrongdoing. Thus, individuals who engage in positive behavior

* Atıf Bilgisi / Citation: Mete, F. ve Şerbetçi, M. (2026). Dua ve Bedduaların Sosyal Kontrol Kapsamında Kullanımı: Gaziantep Dua ve Bedduaları. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (44), 171-188.

Geliş ve Kabul Tarihleri / Date of Arrival and Acceptance: 11.02.2025 - 25.05.2026

Bu makale Turnitin benzerlik programı ile kontrol edilmiştir. / The article was checked with Turnitin.

Yazarlar aşağıdaki bilgilendirmeleri yapmaktadırlar / The authors provide the following information.

Araştırma ve Yayın Etiği / Research and Publication Ethics: Bu çalışmada Committee on Publication Ethics (COPE) kapsamında uyulması belirtilen tüm kurallara uyulmuştur.

Yazarların Katkı Oranı / Authors' Contribution Rate: Birinci Yazar: % 50, İkinci Yazar: %50

** Prof.Dr. Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi, Ankara, Türkiye. E-Posta: flzmt27@gmail.com, ORCID: 0000-0002-8835-3884

Bağımsız araştırmacı. E-Posta: muhammeds@msn.com, ORCID: 0009-0006-8547-058X

are appreciated through the prayers they receive, while negative actions are strongly condemned through curses. This dynamic contributes to the maintenance of social control. This paper analyses as elements of oral culture and evaluates in terms of function and context using thematic coding 82 prayers for approved behaviors and 198 curses for criticized behaviors from the province of Gaziantep. As prayers are also considered indicators of piety, this study utilised only prayers and curses directed by individuals toward others, rather than prayers for worship purposes. Both accepted as tools of the mechanisms of social control, it seems that curses are used more frequently than prayers.

Keywords: Prayer, curse, social order, culture, social control.

Giriş

İnsan yaradılış donanımı itibariyle fiziksel ve duygusal olarak diğer insanlara muhtaçtır. Bu bağlamda, tabiatta var olan diğer canlılardan farklı olarak insanlar, toplu hâlde yaşayabilme adına organize edilmiş insan ilişkileriyle çerçeve oluşturarak toplumsal yapı inşa edip sürdürülebilir bir sosyal düzen oluşturmuştur. Belirlenen söz konusu düzen içinde yaşamakta olan insanın, toplum kabullerine uygun hareket etmesi beklenmektedir. Toplum olmanın koşullarından birisi de yaşanan veya yaşanabilecek davranış sapmalarının kontrolünü sağlamak ve durumu tekrar yoluna koymaktır. Böylece, organize edilmiş insan ilişkileri çerçevesi içinde yaşayan insanın az çok diğerleri tarafından öngörülebilecek ve tahmin edilebilecek hareketlerde bulunması doğaldır. Dönmezer, toplum yaşamında kontrol mekanizması olarak iki gruptan bahsetmektedir (1982, s. 303). Bunlardan birincisini; bireyin toplum kültürüne uygun olarak sosyalleşmiş olmasıyla gruplar tarafından uygulanan baskılar, ikincisini ise resmî kontroller olarak açıklamaktadır. İkinci grup, bu çalışma kapsamında yer almayan, resmî ve hukuki yasalardır. Dönmezer birinci grupta bahsedilen sosyalleştirilme kavramını toplum hayatında geleneksel kültürün benimsendiği normlara uygunluk olarak değerlendirmekte ancak sosyal hayatın da zamanın gereklerine göre değişim gösterebileceğine dikkat çekmektedir (1982, s. 304).

Sosyal Kontrol

Beraber yaşayan bireylerin, bir diğerinin, çoğunluğa uygun şekilde tutum, tavır ve davranışa sahip olduğunu tahmin edebilmesi durumu sosyal düzenin korunması açısından önemlidir. Zira sosyal düzenin devamı, bireylerin karşılıklı ilişkilerindeki yetkinlikleri ve örf ve adetlerle şekillenen topluma uyumlu davranışlarda bulunmasıyla mümkündür. “Geleneksel toplum, sosyal yapıyı kurarken resmî hukukta yer almayan, geleneklerinde olan gayriresmî, yaptırımlar aracılığıyla normlar, gelenekler ve töre üzerinden uygulanan sosyal kontrolü kullanır” (Kocaer, 2007, s. 31). Sosyal kontrolün bir boyutu sosyal yaptırımlardır. “Toplumsal sapmalar olarak ifade edilen davranışlara karşı

toplumsal tepkiler oluşmaktadır.” (İçli, 2005, s. 131). Söz konusu örtük sosyal kontrol, ayrımcılık ve dışlama gibi yaptırımları bile uygulamaya koyabildiği için, toplum tarafından onaylanmış ve beklenen genel davranış kalıplarının dışına çıkanlara yıkıcı etkiler oluşturabilme gücüne sahiptir.

Dönmezer (1982, s. 296), sosyal kontrol kavramını; “toplum mensuplarının diğerlerince beklenen tarz ve şekilde hareket etmelerini ve böylece başkalarının ne tarzda hareket edeceklerini önceden tahmin edebilmemizi sağlayan mekanizmalar, araç ve süreçlerdir” olarak tanımlar. Tekin (2006, s. 219) de bu kavramı, “toplumların resmî hukuk ve yaptırımların dışında tevarüs ettikleri ve nesilden nesle çeşitli vasıtalarla aktardıkları normlar ile kendi içinde yaşayan fertleri ve grupları kontrol ederek toplumsal sürekliliğin sağlandığı, bu bağlamda da toplumsal kontrolün, toplumsal yaşamda ilişkilerini yöneten normlardan sapmayı, çeşitli mükâfatlandırma ve cezalandırma süreçleri ile önlemek ve toplumda düzeni sağlamak için harekete geçirilen bir mekanizma” olarak açıklar. Böylece, beklenmedik bir davranışla karşılaşıldığı vakit sosyal kontrol mekanizması devreye girecek ve süreç, mekanizmaya bağlı araçlarla kontrol altına alınacaktır.

Kriminolojinin önde gelen kuramlarından olan sosyal kontrol teorisi, toplumsal ve kurumsal uyumla ve insan hareketlerinin denetimiyle ilgi olarak sosyolojik çalışmalar kapsamında ele alınmakta ve konu genellikle suç ve suçlu kavramları etrafında çalışılmaktadır (Dönmezer, 1982; Kızmaz, 2005; Anık, 2011; Çakır, 2012; Karakuş, 2013). Sosyal kontrol teorisinin önde gelen isimlerinden Hirschi (1969, s. 58), suç ve suçluluk söz konusu olduğunda suçluların neden “böyle yaptığını” değil, diğer insanların böyle davranmasını engelleyen unsurların anlaşılmasının önemli olduğunu, suç veya sapkın eylemlerde bulunmaya meyledildiğinde doğal dürtüleri kontrol edenin insanların sosyal değerlerle, insanlarla ve sosyal kurumlarla kurdukları olumlu bağlar olduğunu belirtmektedir. Herhangi bir anda ne yapacağımıza veya ne yapmayacağımıza karar verme konusunda gayriresmî kuralların gücüne atıf yapan Hirschi, gayriresmî kontrol mekanizmalarını temsil eden bağları birbiriyle ilişkili dört grupta ele almaktadır:

1. Bağlanma: insanlara ve kurumlara içinde sevgi barındıran birey, diğerlerine oranla daha yüksek düzeyde sosyal kontrol sağlayacağı,
2. Bağlılık: toplumsal ilişkilere değer veren insanın, suç/sapkın davranışlarda bulunarak bunu tehlikeye atmak istemeyeceği,
3. Katılım: insanın zaman harcadığı durumların önündeki fırsatlarla yansıyan bedelleri olacağı,
4. İnanç: toplumu oluşturan bireyin yasalara uygun davranışlarla ilişkili değerlere bağlı kalma derecesi olan inancın ve bu tür değerlerin bir kişi için ne kadar önemliyse, suç/sapkın davranışlarda bulunma olasılığının da o kadar düşük olacaktır (Hirschi, 1969, ss. 61-64).

Sosyalleşme; toplum hayatında sosyo-kültürel normları benimseyerek yaşamayla mümkündür. Hirsch'in sosyal kontrol mekanizmasıyla ilgili bağlar incelendiğinde, bireyin sosyalleşebilmesinin temelinde sosyal hayatı paylaştığı diğer insanlarla uyumlu yaşayabilmesinin vurgulandığı anlaşılmaktadır. Burada bahsedilen, uyum toplumu oluşturan bireylerin geleneksel kültürü ve gayriresmî toplum kurallarını benimsemesidir. Bu bağlamda, toplumun onayladığı veya onaylamadığı tutum ve davranışların kültürel ürünlere de yansıtıldığı bilinmektedir. Örneğin, bir insanın gücünü/mevkiini kullanarak kendisine veya çevresindekilere zarar verdiğini anlatan birisine Gaziantep ağzından derlenen ve sonuç mahiyetinde sarf edilen "Allah deveye kanat vermesin. Allah sağ gözü sol göze muhtaç etmesin. Allah uyur ardı sıra uyanık düşürmesin." türünden beddualar, toplum tarafından onaylanmayan ve kınanan bir durum karşısında dile getirilen ifadelerdir. Benzer şekilde, karşılıklı sohbet esnasında durumu kötü olan iyi bir insanın hastalığından söz edildiğinde ise "Allah çok çektirmeye. Allah ele ayağa düşürmeye. Arıca etek, kuruca yatak. Dipte yatıp kapı bekletmeye. Görmemişse döner inşallah. İki iyiliğin biri." tarzında kullanılan iyi dilekler mevcuttur.

Sosyal kontrol olumlu ve olumsuz kontrol olarak ikiye ayrılmaktadır. Toplum tarafından, bireyin normlar çerçevesine uyumlu yaşamaya alıştırılması hatta teşvik edilmesi olumlu denetimken, bireyin zorla normlara uyması veya tehdit edilmesi olumsuz denetimdir (Çakır, 2012, s. 34). Tekin (2006, s. 220), sosyal yaptırımların toplumda takdir ve sempati gösterilerek uygulandığı, herkesin ahlâklı ve erdemli davranışlara sempati duyduğu, takdir ettiği ve sosyal kontrolün aslında gücünü buradan aldığını dolayısıyla da "iyi"nin sürekliliğini sağlayacağını belirtir. Sosyal kontrolün olumsuzla yıkıcı etkileri olmasının yanı sıra tahmin edilenden de üstün olan olumlu davranışı takdir ederek övdüğü düşünülebilir. Bu bağlamda ele alındığında ibadet amacı dışında bir diğerine edilen, genel anlamda kullanımlar dışında, duaların da sosyal kontrol mekanizmaları oluşturduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Ancak sosyal kontrol terimi, kontrol ve denetim kelimelerinin yansıma olarak sosyal bilimlerde çoğunlukla normlara aykırı olumsuz sapma hareketlerini çağrıştırdığından dolayı, yapılan çalışmaların konuyu genellikle olumsuz hareketler kapsamında ele alarak tamamen beddualar üzerinde yoğunlaştığı anlaşılmaktadır (Kocaer, 2007; Akçakaya, 2019; Akın, 2021; Savaş, 2022).

Dua ve Bedduaların Sosyo-kültürel İşlevi

Dualar ve beddualar öncelikli amaç bu olmasa da toplumsal yapıyı koruma görevi üstlenerek tahminlerin ve beklentilerin ötesinde yapılan iyiliğe karşılık olarak dua veya kötülüğe reva görülen beddua edilerek benzeri iyi davranışların başkaları tarafından da tekrarlanması için teşvik veya kötülüğün yapılmaması için önlem niteliği taşımaktadır. Böylece, iyi davranan bireyin aldığı duayla toplum tarafından da takdir edilmesi, kötülük yapan kişiye edilen bedduayla da

şiddetle kınanması sağlanmakta ve bu durum toplumda sosyal kontrolü oluşturmaktadır.

“Alkış ve kargışlar, hem söylenişlerindeki ahenk hem de kolay ezberde kalmaları yönüyle nesilden nesle aktarılan ve toplumun ortak değer yargılarının bir sonucu olarak ortaya çıkan kalıp sözlerdir” (Uysal, 2019, s. 625). Dua ve beddualar, ifadelerin topluluk içinde dillendirildiği ve toplumsal onayla, benzer duruma düşen insanların da kullanarak tekrar etmesiyle halk ağzına yerleşmektedir. Bu durum, dua/beddua eden kişinin haklı bulunduğu ve toplum nezdinde doğru davranışın özendirilmesi, yanlış davranışın kınanması gereken bir hareket olduğunun toplum tarafından kabul edildiği gerçeğini ortaya çıkarmaktadır. Bu bağlamda, toplum içindeki hareketlerimizde kontrol mekanizması olarak resmî yasalardan ziyade sosyal sözleşmelerin kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Her toplumda yüzyılların deneyim ve görüşleriyle oluşturulmuş ve yıllar boyu damıtılarak billurlaşıp günümüze ulaşan; inançları, gelenek ve görenekleri, âdet ve örfleri kısaca hayata yaklaşımını, toplumun kültür birikimini ortaya koyan kalıp ifadeler bulunmaktadır. Bir dildeki söz varlığı içinde kalıp ifadeler olarak geçen atasözü ve deyimler gibi dua/alkış ve beddualar/kargışlar da önemlidir. Zira bütün dinî inançların temelinde de var olan dua ve beddualar, insana dair evrensel konuları kapsasa da zamana ve mekânlara bağlı olarak sarf edildiği toplulukların kültürel ve yerel özelliklerini içinde barındırır.

Özellikle dinî vecibelerin günlük hayatta da önemli olduğu toplumlarda duaların sosyal ve psikolojik işlevleri bulunmaktadır. Dua etmek her halükârda, ibadetini gerçekleştiren, şükreden, tövbe eden, isteklerini dillendiren bazen de sadece düşünce ve duygularını paylaşan insana psikolojik açıdan dışavurum ve rahatlama sağlamaktadır. Türk toplumu olarak, ibadet süreci dışında da bir işe başlarken, bir mekâna girerken, sofraya oturulduğunda yemeğe başlamadan, mezarlık yanından geçerken, hasta ziyaret ederken, düğünde, bayramda kısacası sıradan günlük yaşam sürecinde dualar etmek gayet alışlagelmiş durumlardır. Düşküne yardım edildiğinde alınan hayır duası bireysel tatmin sağladığı kadar toplum nezdinde de makbul insan göstergesi sayılmaktadır.

Çobanoğlu ve Çobanoğlu (2015, s. 2), dua ve bedduaların “*edebî türlerin uygun konuşma durumu ve sosyo-kültürel bağlamda da bu amaca yönelik olarak kullanılmasını sağlayacak bir biçimde inşa edilmesini sağlayan birer anlatım tutumu olduğunu*” söylemektedir. Bu anlamda, söz konusu kalıp ifadeler olarak dua ve bedduaların hangi bağlam ve anlamda, hangi işlev için ve nasıl bir geleneksel yapıda kullanıldığının belirlenmesi, kullanıcıların nerelerde nasıl bir tutum geliştirdiklerine dair ipuçları sağlayacaktır. Bazı dua ve beddualar herkesçe bilinerek genel bir özellik göstermekle birlikte yörelere göre farklılıklar gösteren, yörenin gelenek ve göreneklerinden, inanışlarından ve

yaşam biçiminden etkilenen dua ve beddualar da mevcuttur (Ünal, 2023, s. 306).

Dualar/Alkışlar

Dualar, bireyin olmasını ümit ettiği dileğinin Yaradan'a inanç ve güvenle duyurulduğu kalıplaşmış güzel sözler ve iyi dileklerdir. “Dindarlığın göstergeleri içinde yer alan dua, bir anlamda insanların ruhsal motivasyonunu, mutluluğunu ve iç huzurunu temin eden dinsel temelli mükemmel bir psikoterapi veya psikolojik bir tatmin olarak nitelenebilir” (Türk, 2020, s. 103). “Beden ve ruh sağlığı, dünya ve ahiret mutluluğu, ferdi ve içtimaî güvenlik dilekleri yanında insanın temel endişe ve korkuları olan; hastalık, tabii afet, fakirlik, saptırıcı zenginlik, nefis ve şeytan, sıkıntı ve üzüntü, zulüm ve düşman, borç, darlık, güçsüzlük, zillet, cehennem ve kabir azabı gibi istenmeyen, gelmesinden korkulan durumlardan Allah'a sığınma duaları yanı sıra hayatın doğum, ölüm ve yolculuk gibi önemli olayları; ibadet, yeme, içme, yatma, uyuma, rüya görme, uyanma, çarşıya çıkma, alışveriş gibi basit faaliyetler de birer dua konusu olmuş ve genellikle hayatın korunması ve ahiret mutluluğunun sağlanmasıyla ilgili duaların yer aldığı pratik dua kitapları hemen her devirde rağbet görmüştür” (Parladır, 1994, s. 534).

Kendi adına edilen duaların yanında diğerleri için edilen diğerkâmlık ve şefkat barındıran dualar da edilmektedir. Zira birey dua ederken Allah'la beraber olup bir yandan aczini ve zafiyetini itiraf ederek diğer yandan O'na içinden gelen taleplerini ilettiği gibi başkaları için de dua eder (Türk, 2020, s. 76). Kendisine olduğu kadar genellikle bir iyiliğe karşı ve iyilik yapan hakkında da iyi dilekleri içeren kalıplaşmış sözler olan dualar, eski Türkçe'de “alkamak” yani hayır duada bulunmak, beğenmek, övmek fiilinden türetilmiş olan “alkış” sözünün karşılığıdır (Çobanoğlu, Çobanoğlu, 2015, s. 1).

İnsan fitratında, yaratılışının gereği olarak inanmaya ve duaya ihtiyaç duymaktadır. İnanç ve dua bilinciyle ibadet etmenin yanı sıra; nimetlere mazhar olma, dünya veya ahiret hayatıyla ilgili ihtiyaç ve isteklerini sunma ya da endişe, eziyet, üzüntü, ağrı, hastalık, yokluk gibi benzeri durumlarda insan olmanın güçsüz ve acizliği karşısında güven duyup rahatlayabilme, sahipsizlik ve yalnızlık duygusundan sıyrılabilme ihtiyacı ve isteğinin insanı dua etmeye sevk eden unsurlardır (Türk, 2020, s. 86). Aydın, “son dönemlerde yapılan antropolojik çalışmalara dayanarak toplumlarda görülen ayrılık, hastalık, ölüm, yangın, sel, kıtlık, deprem gibi dünyevi yıkımlar ile ana-baba, kardeş, vatan sevgisi gibi şükretmek, bağışlanmak, yardım talep etmek gibi maddi manevi istekler neticesinde insanların ortak bir duygusallığa bürünerek bazı tutum ve davranışlarla bu sıkıntılardan kurtulma isteğiyle” dua ettiklerini belirtmiştir (2015, s. 47). Bir başka söyleyişle “dua sınırlı, sonlu ve âciz olan varlığın sınırsız ve sonsuz kudret sahibi ile kurduğu bir köprüdür” (Cilacı, 1994, s.

524). Genel olarak değerlendirildiğinde bütün dua ifadeleri insanın kendisinin veya başkalarının iyiliğini dilemek içindir.

İbadet için edilen duanın yanı sıra insanların hastalık, afet gibi darda olup çaresiz hatta güçsüz kaldıkları durumlarda medet umarak istek dualarına başvurdukları bilinmektedir. “Poloma ve Pendleton (1991) halk ağzında (colloquial), meditasyon (meditative) anlamında, dilekte bulunma (petitionary) ve ibadet (ritual) anlamında dört çeşit dua tespit etmişlerdir” (Kars, 2021, s. 162).

Dualar sevgi, şefkat ve takdir; beddualar ise öfke, hınç ve intikam duygularıyla sarf edilmektedir. İnsan, “Allah’ın kendisine yardım etmesi için dua eder ya da Allah’ın haksızlık edeni cezalandırması için beddua eder.” (Türk, 2020, s. 91). Belirli durumlarda edilen, kalıplaşmış sözler olan dua ve bedduaların sürekli tekrarlanması durumu insanın, bu sözlerin gerçekleşmesi için kutsal gücü ortaya çıkaracak sihirli etkisi olduğuna inanmasındandır ve bu inancın bir nevi eyleme dönüşmesidir.

Beddualar/Kargışlar

Beddualar veya “eski Türkçedeki söyleyişle “kargış”lar, çaresiz olan, acı çeken ve bir kötülüğü maruz kalan bir insanın bunları yapanın cezalandırılmasını istemek ve bu yolla intikamını almak ve adaleti sağlamak amacıyla söylediği, kötü dilek ve düşünceleri ihtiva eden kalıplaşmış sözlerdir” (Çobanoğlu ve Çobanoğlu, 2015, s. 1).

Her ne kadar İslami edeple bağdaşmasa ve hoş karşılanmasa da zulme, haksızlığa ve geçerli bir sebebe dayanıyor olması koşuluyla beddua etmenin caiz sayılabileceğini belirten ayetlerin ve hadislerin olduğu, “Allah kötü sözün alenen söylenmesini sevmez; ancak zulme uğrayanlar hariçtir” mealindeki Nisa suresi 148. ayette zalimlere beddua etmeye izin verildiği belirtilmiştir (Aydın, 2015, s. 89). Yaşanan durum veya uğranılan haksızlık, kötülük karşısında aciz kalan, elinden bir şey gelmeyen insan, bedduaya yönelir. Bu durum, bedduanın işlevi olarak kişinin gücü tükendiğinde isteğinin olması için olayı ilahî güce havaleyle etmesidir. Ancak beddualar genellikle dinî bilincin dışında, sosyolojik bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca, yaratılış itibarıyla erkek ve kadın özellikleri kıyaslandığında, kadının erkek karşısındaki fiziki güçsüzlüğü ve erkeğin soğukkanlılığına kıyasla daha fevri duygusal dalgalanmaları dolayısıyla kadınların beddua etme davranışına daha sık rastlanmaktadır. Bu durumdaki kadın, içini döküp olmasını veya olmamasını dilediği şeyi dillendirerek durumu “Allah’a havale” edip psikolojik olarak rahatlamaktadır. Gaziantep ağzında kullanılan “Allah benim gömleğimi giydire, kınamı yaktıra. Yazıma yazılasın.” örnekleri, derdine sebep olana başına gelen belayı yansıtarak yüreğini soğutma amacıyla temenni edilen kötü dileklerdenidir.

Aydın, insanların haksızlık, baskı ve zulüm ile hoş karşılanmayan yüz kızartıcı hareketler karşısında; günlük hayattaki çekişmeler neticesinde millî duygularla; karşılık bulamadığı durumlarda sevgiliye ah ettiğinde ve gurbet acısı çektiğinde bedduaaya yöneldiğini belirtmektedir (2015, s. 96). Beddualar, genellikle zarar görmesi dilenen kişinin yaşamını beklenmedik ve acılar içinde yitirmesi, kaza geçirip hayatının mahvolması, dermansız dertlere uğraması, kötü duruma düşüp sürünmesi, ailesi üzerinden sınanması veya aile sahibi olamaması, bu dünyayla beraber ahirette bile rahat edememesi üzerinedir. Hatta öfke ve hınç o denli yoğundur ki kara haberlerin bayram sayılması gereken günde alınması dilenir.

Gaziantep türküsü “Haşıl” bu anlamda en güzel örneklerdedir. Haşılılık, ipliğin ham hâlinden dokumaya hazır duruma getirilmesidir. Eski dönemlerde Gaziantep’te çoğu kadın ve genç kız aile bütçesine katkı olsun diye haşılılık yapmışlardır. Gün doğarken başlayıp akşama kadar çalışan kadınların hazır hâle getirdiği ipliği teslim alan ustanın ücret öderken çıkardığı zorluklar ve nazlanma karşısında ustaya edilen beddualarla dile gelen türkü, işte bu meşakkatli sürece sitem olarak yıllarca Antep’li kadınların dillerinde dolanmıştır (Mete, Şerbetçi, Candeğer, 2022, s. 642).

Alatirik söndü kalkın haşıla
Haşılı da getirin çökün başına
Çifte kurşun değsin nezzik taşına

Gözlerin kör ola ölesin usta
Böyle zulum m'olur teze halfiye

Ustamızın giydiği samanı sarı
Usta seni soksun al kızıl arı
Usta paran yoksa etme bu kârı

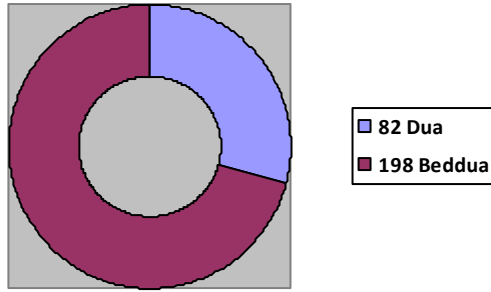
Gözlerin kör ola ölesin usta
Böyle zulum m'olur teze halfiye

Dua ve beddua ile ilgili literatür incelendiğinde, özellikle “İslam’ın temel kaynaklarını oluşturan Kur’an ve hadis temelli çalışmaların yanı sıra Peygamber duaları ya da “Kur’an’ı Kerim’de Dua” isimli oldukça fazla kaynak mevcuttur” (Aydın, 2015, s. 13). Ancak bu çalışmanın amacı, Gaziantep ili özelinde onaylanan davranışlar karşısında edilen duaların ve eleştirilen davranışlara edilen bedduaların anlamları bakımından hangi boyut ve kapsamlarda yer aldığı belirlenmesidir. Böylece, kullanılan dua ve beddualar üzerinden sosyo-kültürel çıkarımlar yapılabilmesine zemin oluşturabilecek ipuçları elde edilecektir. Bu amaç doğrultusunda, dua ve beddualar halk kültürü kapsamında sözlü unsurlar olarak ele alınıp tematik kodlarla işlev ve bağlam açısından incelenmiştir.

Çalışma, Aksoy’un (1945) Gaziantep Ağzı I-II-III cilt olarak Türk Dil Kurumu, İbrahim Horoz Basımevi tarafından basılan eserlerin Gaziantep Ağzı II.

Cildinde 377- 408. sayfalar arasında alfabetik sıralamaya göre dizilmiş dua ve beddualar üzerinden gerçekleştirilmiştir. Derlemede 82 dua ve 198 beddua olduğu belirlenmiştir. Çalışmaya temel olan söz konusu eser, Gaziantep ağzıyla ilgili ilk basımlardan olması ve hâlâ en kapsamlı çalışma kabul edilmesi nedeniyle tercih edilmiştir.

İncelemede söz konusu eserlerde yer alan 82 adet dua derlemesinden “Diline sağlık.” gibi genel anlamlı ve günümüzde de sık kullanılanlar ile “Gözü kör olasıca-Gözün kör olsun.” gibi aynı anlamda ama tercihe dayalı olarak türlü şekillerde söylenenlerden bazıları kapsam dışında tutulmuştur. 198 beddua derlemesinden de benzer şekilde olanlar çalışmaya dâhil edilmemiştir.

Şekil 1. Dua ve bedduaların dağılımı

Gaziantep Ağzı Dualarından Örnekler

Türk halkı kendisi, ailesi ve sevdikleri için iyi niyet ve dualarını eksik etmemiştir. Bir bardak su ikramına karşılık bile, Allah yaptıklarını uygun bulsun, olumlu karşılarsın ve seni mükafatlandırısın anlamında “Allah razı olsun.” diyerek dua edilmesi bu durumu anlatan en uygun örneklerden biri olabilir. Aksoy (1945, s. 380) ibadet için edilenler haricinde, duaların genel ve özel olarak iki grupta ele alınabileceğini belirtmektedir. İnsanın bir diğerine “Allah çok çekirtmeye.” diye ettiği duanın iflah olmaz bir hastalık durumunda söylendiği, ancak “Ayağına Kâbe sevabı yazıla.” benzeri bir duanın yaşanan herhangi bir iyilik karşısında söylenebileceği için genel anlamda kullanıma uygun dua olarak da ele alınabileceği anlaşılmaktadır. Gaziantep ağzından derlenen dua ve beddualar genel anlamları ve kullanım amaçları bakımından gruplandırıldığında, ‘temel düşünce ve duyguları taşıyan kavramlar’ olarak araştırmacılar tarafından oluşturulan aşağıdaki temalar altında toplanmıştır.

Tablo 1. Dua ve beddua temaları

		Temalar			
Dua	Sağlıklı uzun ömür dilekleri (20 dua)	Aile oluşturma dilekleri (17 dua)	Bereket, teselli dilekleri (13 dua)	Korunma dilekleri (29 dua)	Hayatta olmayan yakınlara (3 dua)
Beddua	İllet, ıstırap çektirme isteği (109 beddua)	Murada erme, yuva kurma engeli isteği (19 beddua)	Huzurun, dirliğin bozulması isteği (42 beddua)	Kazaya, belaya uğratma isteği (20 beddua)	Kabirde azap çekilmesi için beddualar (8 beddua)

a) Sağlıklı Uzun Ömür Dilekleri

“Sağlık olsun yeter.” ifadesinin beylik bir laf ve avuntu ifadesi olduğuna dair görüşler olsa da insan için fiziksel ve ruhsal sağlık durumunun ömür süresi ve kalitesiyle doğrudan bağlantılı olduğu bir gerçektir. Bu gerçekten yola çıkarak, bir insanın bir diğerine yaptığı diğerkâmlığa karşılık en genel duası “Allah razı olsun.” iken, tahmin ve beklenti düzeyinin üzerinde bir fedakârlık karşısında coşkuyla dillendirilen “Göğsünde ak kıllar bitsin. Allah yokluğunu göstermeye. Ömrün uzun ola, düğünün güzün ola.” gibi uzun ömür dilenen duaların yanı sıra “Allah başını yastığa düşürmeye. Allah canına, bedenine sağlık vere. Dert görmiyessin.” benzeri sağlıklı bir ömür geçirmesi dileğiyle edilen dualar mevcuttur.

Birisinin başına gelen bir felaket durumunun konuşulduğu ortamda Gaziantep’te, “Allah bizleri bu durumdan korusun” anlamında “Allah yırak eyleye”, “İşidenlerden yırak”, “Ocak başından yırak ola” diye kötü durumu ortamdaki uzaklaştırmak için edilen dualar mevcuttur.

b) Aile Oluşturma Dilekleri

Geleneksel toplum hayatında yeni bir yuvanın kurulması kutlanmaya değer mutlu bir olaydır. Elbette kurulacak evlilik müessesesinin de ömür boyu sürmesi temenni edilir. Gaziantep’te kutlamaya katılan kişi, evlenen çiftte, “Koşa yaşıyasınız”, “Başa sürer inşaallah” dualarıyla beraberliklerinin ömür boyu sürmesini temenni ettiklerini ve ömür boyu ilk günkü gibi mutlu olmalarını dilediklerini “Allah başaca sevindire”, “Allah başını bozmıya” diyerek ifade ederler.

“Allah el kınamaz ayrılığı vere.” temennisi ise evlenen çiftin herhangi bir sebeple ayrılmalarının üzücü ve toplum tarafından kınanacak bir durum olarak görüldüğü için ayrılığın sadece çiftlerden birisinin vefatıyla sonlanmasını temenni etmektedir.

Ömür boyu sürecek iyi bir evlilik için nasihat niteliğinde, “Allah kendini bilmeze düşürmeye. Huyu huşu, südü sümüğü pâk nasip eyleye.” dualarının

yanı sıra özellikle genç erkeklere “Allah kişi kızı nasip eyleye.” diye genç kızlara ise “Hayırlı kapılara düşesin. Kızım, Allah sana ocağı küllü, körüğü kirli yer nasip etsin.” duaları edilmektedir.

Mete, “Gaziantep’in aile müessesesine oldukça önem verdiğini, geniş ve ataerkil aile yapısını tasvip edip gelenek ve göreneklerine göre yaşam tarzını benimsediğini ve güçlü aile ve akrabalık ilişkileri geliştirdiği” belirtilmektedir (2023, s. 413). Söz konusu geniş ailelerin oluşması ise evlenen çiftlerin çok çocuk sahibi olmaları özellikle de ataerkil geleneksel aile yapısına uygun olarak erkek evlat sahibi olmalarıyla mümkündür. Bu nedenle, “Allah yaz günü ayırsız, kış günü yorgansız, bayram günü oğlansız koymasın. Oğlunla oba olasın, kızınla komşu olasın.” temennisiyle edilen dualar da bu durumu kanıtlar niteliktedir. Hatta çiftin torun sahibi olması dileğiyle de “Allah bir tanenden yeşerde.” duası edilmektedir. Yeni çocuğu olan çiftlere ise “Allah dört gözden ayırmaya. Ayağı kudumlu, başı devletli olsun.” ifadeleriyle bebeğin analı babalı büyümesi, kısmeti bol, vatana hayırlı evlat olması temenni edilmektedir.

c) Bereket, Teselli Dilekleri

Türk, “Duanın -ister kişinin kendisi tarafından isterse başkası tarafından yapılsın- gönül rahatlattığı ve huzura kavuşturduğunu zira insanın iç dünyasını güzelleştirdiğini” belirtir (2020, s. 88). Kendi için olduğu kadar sevilen, kıymet verilen biri de dara düştüğünde, zorda kaldığında bir an önce bu durumdan kurtulması, rahata ermesi için “Allah yüzüne baka. Allah şeytanına zabınlık vere. Allah sonu gelenlerden eyleye. Muhannete muhtaç olmayasın.” duaları edilmektedir.

“Özellikle karşı taraftan gelen yardıma, iyiliğe, sevgiye karşılık verme yahut sevilen değer verilen insanların mutluluğuna ortak olma isteği, iyi dilek sözlerinde ağır basmaktadır” (Aydın, 2015, s. 36). Böylece, genellikle maddi bir yardım ya da kârlı bir ticaret veya alışveriş sonrası ise memnun kalan kişinin bir diğerine işinin kolay, bereketinin bol olması adına teşekkür olarak “Bir cebin altın, bir cebin gümüş ola. Allah satı pazar vere. Allah seni yormaya. Taşa dökülesin. Allah gün baylığı versin.” duaları kullanılmaktadır.

d) Korunma Dilekleri

Kıymet verilen kişinin beladan, kem gözden korunması amacıyla “Kadan dağlara gide. Kadanı alayım. Allah pis nefesten esirgeye. Allah gafılın kadadan esirgeye. Yavuz dilden, kem nazardan saklaya. Allah münafık şerrinden emin eyleye. Allah yazımızı yaz, kışımızı kış eyleye. Ciğer acısı görmiyesin. Allah elimizden, dilimizden kaza çıkarmaya.” gibi dualar edilmektedir.

e) Hayatta Olmayan Yakınlara

“Dua, dünyada yaşayan insanların ruhları için pozitif bir enerji kaynağı olabileceği gibi, ölümlerin ruhları için de kabir azabında rahatlama veya af ve

bağışlanma vesilesi olarak kabul edilmektedir” (Türk, 2020, s. 89). “Babanın sinine nur yağa. Ölünün canına değsin.” duaları bir başka kişinin hayatta olmayan sevdikleri edilen dualardır.

Gaziantep Ağzı Beddualarından Örnekler

Dua ifadelerinin genel anlam çerçevesinde amacının; işlevi, “sözcük türüne bakılmaksızın hepsinin insanın hayrı, mutluluğu, rahatı, güveni, sağlığı konusunda kısaca “iyiliğini” dilemek için edildiği anlaşılmaktadır (Aydın, 2015, s. 36). Ancak beddualar, duaların tam tersi olarak, başa gelen felaketin kaynağı görülen kişinin genellikle benzer hatta çok daha kötü şekilde canının acıyarak bedel ödemesi dileğiyle söylenmektedir.

Din dışı olmaları nedeniyle, sosyal hayatla ilgili değer ve uygulamalara uyulmadığı takdirde herhangi bir yaptırıma uğranılmayacağını düşünmek doğru değildir (Çobanoğlu, Çobanoğlu, 2015, s. 14). Bu durumda, “İslam’da bedduanın hoş karşılanmadığı oldukça açıkken Anadolu coğrafyasında insanların her an beddua etmeye hazır oldukları, kendi kültür kodları içerisinde kötü kabul ettikleri durumlara karşı hiç tereddütsüz beddua ile karşılık verdikleri görülmektedir” (Kocaer, 2007, s. 33). Zira bu, bireyin kendisine veya sevdiklerine yapılan kötü davranışa, haksızlığa ve hainliğe karşı gösterdiği ve toplumun reddettiği davranışlar olduğundan dolayı toplum tarafından da haklı bulunacak bireysel bir tepkidir.

Birisine yapılan haksızlığın veya kötülüğün kanun hükmünde cezai karşılığı olup olmaması, beddua edilmesi için herhangi bir ölçüt oluşturmamaktadır. Ancak bedduaların genellikle, kanuni hükümlerin dışında, bir arada yaşamının gerekliliği olarak toplum yapısını oluşturan kültürel kodlarla belirlenmiş gayriresmî kanunlara dayanarak edildiği söylenebilir. Bedduaların doğru algılanmasında ve işlevlerinin belirlenebilmesinde hedef kişi olduğu kadar bağlam da büyük önem taşımaktadır (Ersöz, 2014, s. 35). Zira kimsenin yaşanan yanlış bir durum olmadan, sadece hoşlanmadığı için, “Canının derdine düşesin.” demesi olağan bir durum değildir.

a) İlet, İstirap Çektirme İsteği

Cezalandırılmak istenen kişinin genel olarak hastalanması isteğiyle “Maddan marazın gele. Maraz gele bedenine. Mirazını (istek, murat) verdi, marazını da vere. Bedeninin hayrını görmeyesin.” bedduaları kullanılırken işkence gibi eziyet çekmesi isteğiyle “Germece gerilesice. Oyum oyum oyulasıca da samsak gibi soyulasıca (yaralar çıksın, derin soyulsun). Bir evde yatasın, bin eve zarın vara. Ulum ulum ulasıca da lep lep dökülesice.” diye beddualar kullanılmaktadır. Ayrıca dermansız derde tutulması isteğiyle “Derdin dermansız ola. Hekim hekim gezesin. Allah sana bilinmez dert vere.” beddualarından başka, yaşananlardan dolayı sebep olana öfke öyle büyüktür ki fiziksel acı

çekmesi için “Allah gözünün ışığını ala. Gözüne ali mili çekile. Gözüne betire (çıban) düşe. Gözüne katran aka. Kör ola dizin dizin yürüyesin.” diye görme kaybı yaşanması “Burnun budana. Kulağına kurşun aka. Dişine kerpeten uğraya. Boğazında kuş kuyruğu (kuşpalazı hastalığı) çıka. Yüzün yüzüle.” bedduaları edilmektedir. Ateşli hastalıklar kastedilerek “Başında kızdırma çırası yana. Karla karpuzaya versin (ateşli hasta olup kara, karpuzaya para versin). Kızıl kızıl pişesin de kızıl ataşa düşesin.” kullanılırken kanlı hastalıklara düşülmesi için “Kanın içine aka. Kan işeyesin. Kan sıçasın.” beden işlevlerini yerine getirmez hâle düşülmesi için ise “Allah gözünü, dizini ala. Elin ayağın tutmaz ola. Eline ayağına sidir döküle (elin ayağın hasta olsun da iyileştirmek için sidir bitkisi kullanılsın). Aklının bardağı (kafatası) kırıla. Ayın bayın olasın (elin, ayağın, yüzün, gözün çarpılsın). Belin bıhının kırıla. Yanın yanın gidesin (ayakların hastalansın düzgün yürüyeme).” bedduaları edilmektedir. Ayrıca, zehirlenmesi istenen kişiye, “Boyanasica. İcini dışını boyaya. Şişe kalasica.” diye beddua edilmektedir. Özellikle mahrem yerleri açıkta kalacak şekilde hastalanıp acı çekerken aynı zamanda utanç da duyması adına ise “Altın üstün dellâlî ola.” bedduası ve dedikodu yapan kişiye “Çenen çekile. Dilin lal ola. Dilin tependen çekile. Dilin selâvata dönme.” bedduaları kullanılmaktadır.

Meşhur Fransız halkbilimci Arnold Von Gennep’in “Geçiş Törenleri” dediği doğum, evlilik gibi “ölüm” de statü değiştirmeyi getiren bir “geçiş”tir (Çobanoğlu ve Çobanoğlu, 2015, s. 24). Uğranılan haksızlık veya yaşatılan acı karşısında hasmının veya sebep olanın hasta olması ötesinde canından olması dileğiyle edilen pek çok beddua mevcuttur. Ömrünün uzun olması dualarının tersine beddualarda ömrünün en kısa sürede tükenmesi “Genç yaşına doymayasın. Dalken (gençken) devrilesin. Yeni yanı yere gelesice (gençken ölsün). Ömrün günün kısa gele. Sabaha çıkmayasica. Adın başkasına kona. Başına taş dikile.” feryatlarıyla dile getirilmekte daha da detaylı ifadelerle; “Ağızına yuyucu parmağı gire. Sakalın teneşirde sabunlana. Ağzının buğu tükene (nefesin kesilsin). Ağzı yumulu kalasica. Dört adamın çiğninde (omzunda) gidesin. Ayağın şarka çevrile. Bedestende canının pazarına oturasın (Pazardan aldıklarını kullanmadan ölünün üstüne örtsünler.). Kaddin kuruya (Vücudunda hayat kalmasın.). Kara yere git, arkanın zumaranın üstüne git.” gibi beddualar edilmektedir.

Beddua edilen kişinin kurşunlanarak öldürülmesi dileği, “Ak sakalın kızıl kanda yuna. Kanlı gömleklerin gele. Kurşun değe bedenine. Yağlı kurşunlarda gidesin. Delik delik olasın da sarat süzek (süzgeç) olasın. Parça pençik olasın.” gibi veya dönemin yasaları gereğince asılarak idamının dilendiği “Boynun kendirli olsun. Boynuna boz ip ölçüle.” beddualar mevcuttur. Hatta beddua edilen kişinin utanç içinde ölmesi için “Orosu şerrinden gidesin.” ifadesi kullanılmaktadır.

Eziyet çekmek sadece beden hastalanıp acı duyulmasından ziyade duyguların ağırlığından oluşan eziyeti de kapsamaktadır. Bu nedenle, hastalanması veya

ölmesi dışında kıymet verdiklerinin yaşayacağı kederle de eziyet çekmesini “Anan baban başın ucunda meleye. Anan baban fesinle, püskülünle oynaya. Yerin yurdun gedik kala. Eksik gedik olasin. Yaşı yerde sayılasıca.” gibi beddualarla dillendirmektedir.

Geleneksel ritüel veya törenlerin içinde evrensel bir olgu olarak karşımıza takvime bağlanmış; başlangıç ve sonları belirlenmiş “özel zamanlar” şeklinde “bayramlar” çıkmaktadır (Çobanoğlu, Çobanoğlu, 2015, s. 5) ve beddua edenin kini, öfkesi öyle yoğundur ki, “Bayram başına kara gele. Bayramın kara gele. Bayram pazarına çıkmıyasın. Kara bayramlar edesin.” beddualarıyla canı yanıp beddua okuyan özellikle bu günlerin kara güne dönmesini dilemektedir.

b) Murada Erme, Yuva Kurma Engeli İsteği

Geleneksel aile yapısının benimsendiği Gaziantep’te gençlerin evlenip aile oluşturması önemsenen bir durumdur. Bu nedenle, evlenme çağındaki kişiye “Yurt yuva tutmıyasıca.” bedduası toplum hayatında önemsenen durumun hiçbir zaman gerçekleşmemesi adına kullanılan bir bedduadır. Aile kurmanın önemsendiği bir toplumda elbette bu olay geleneksel törenlerle kutlanmaktadır. Yeni evlenen veya evlenecek durumda olan birine karşı duyulan öfkeyle “Alını yeşilini (düğün kıyafeti) soldurmiyasın. Alın yeşilin üstüne döküle.” beddualarıyla mutluluklarının gölgelenmesi hatta yeni gelinin veya eşinin hevesini almadan ölmesi “Dul gömleği giyesin.” bedduaları edilmektedir.

Çiftler için bir evi sıcak yuvaya dönüştüren en önemli özelliklerden biri çocuk sahibi olmaktır. Ayrıca, soyun devamı için çocuk sahibi olmak gerekmektedir. Gaziantep ili geleneksel aile yapısıyla tanınmaktadır. İş dünyası ise baba mesleği kavramıyla açıklanabilecek tarzda babadan oğula devir ananesine uygun yürütüldüğünden dolayı özellikle erkek çocuk sahibi olmak daha da önemli görülmektedir. Buna dayanarak, evlat sahibi olamamaya ilgili “Allah töretmiye. Allah seni yeşertmeye. Evlat günü görmeyesin. Köküne sumak suyu sıkıla. Ocağın kör kala. Tohumun dünya yayılmaya. Yavrum diye meleyesin.” tarzında beddualar kullanılmaktadır.

c) Huzurun, Dirliğin Bozulması İsteği

Beddua, bir yönden çözemediği sorunu mutlak bir güce sığınarak rahatlama, bir yandan da ilahi bir güç tarafından haksızlık yapanın cezalandırılacağını umma anlamına gelmektedir (Dikmen ve Terkin, 2022, s. 734). Cezalandırılması istenen kişinin yaşadığı toplum tarafından da dışlanması ve utanılacak duruma düşmesi ise “Adın sanın bellisiz ola. Yüzüne yüz evin karası sürüle. Han evin harabola, yurdun yuvan dağıla.” bedduaları kullanılmaktadır.

Başına gelenlerden dolayı huzuru kalmayan, acı çeken birinin, bu duruma sebep olduğunu düşündüğü kişinin de mutlu olmaması için “Yüzün gülmeye dışın ışımaya.” bedduası gibi Allah sana dünyada tat aldirmaya. Allah sana miraz

aldırmaya. Hergiz miraz bulmyasın. Hevesin karnında kala. Miraz almıyasın. Mirazın karnında kala.” bedduaları edilmektedir. Özellikle evindeki dirlik düzenin bozulması isteğiyle de “Evinde baykuşlar banlaya. Ocağın tütmeğe. Kapına kara kilit vurula.” bedduaları edilmektedir.

Beddua eden kişi öyle çaresiz duruma düşmüştür ki bunun karşılığı olarak kötülük yapanın da olabilecek en çaresiz dertlerle uğraşması, onun da yüreğinin yanarak kıvrınması isteğini; “Ölüne su bulunmaya. Başına kara gele. Anan baban bir kızıl taputta gide. Bedenin yerlerde çürüye.” diyerek dile getirmiştir. Genellikle ahlaka aykırı davranan ve birinin maddi kaybına sebep olan kişi için veya dünyevi zenginliği fazlaca önemseyip çevresine zarar verenler için rızkının kesilip ele güne muhtaç olması isteğiyle “Kepeği kesilesice (Bu dünyada rızkın kalmasın.). Dilenemez dilenci olasın (Zenginken yoksul düşmesi için.). Güvendiğin dal eline gele. İt olasın, filâna. Gözünde gönlünde kalsın. Ekmek atlı sen yayan olasın.” beddualarının yanında “Kanın kuruya. İşin gücün gedik kalsın. Allah tırnağını uzatmaya. İki yakan bir olmaya.” ifadeleri de kullanılmaktadır.

d) Kazaya, Belaya Uğratma İsteği

Edilen bedduaların gücü olduğuna ve etki edeceğine olan korkuyla, kendisine beddua edene “Bedduan başına uğraya.” ifadesi kullanılırken kötülük edenin bahtının kötü olması, rahat huzur bulamaması, her gün bir başka sıkıntıyla uğraşması isteğiyle “Yek yek yelesin (koşurma). Allah seni iflâh berhudar etmeye. Başına him (temele koyulan büyük taş) taşı düşe. Ağzına hırsız (sapan) taşı değe. Ayağına kör mih batasica. Gafılın kadaya (ansızın gelen felaket) uğrayasın.” bedduaları edilmektedir.

e) Kabirde Azap Çekilmesi İçin Beddualar

Yaptığı kötülüğe bedel ödemesi istenen kişinin öldüğünde naaşının bile rahat edememesi, huzur bulamaması adına “Kabir kabir gezesin.” bedduasının yanı sıra “Kabrin eşek nahırı ola. Kabirde bok kaynaya. Sininde yatmıyasica.” istekleri yer almaktadır. Ayrıca, hayatta olmayan aile büyüklerinin mezarlarına istinaden de “Babanın sinine bok yağa. Ecdadının kabri eşek nahırı ola.” bedduaları edilmektedir.

Sonuç

Bu çalışmada, Aksoy’un 1945 yılında I-II-III cilt olarak Türk Dil Kurumu, İbrahim Horoz Basımevi tarafından basılan Gaziantep Ağzı kitaplarının II. cildi 377-408. sayfaları arasında Dualar-Beddualar başlıklı Üçüncü Bölümünde yer alan 82 dua ve 198 beddua incelenmiş ve buradan hareketle söz konusu ifadeler tematik kodlarla işlev ve bağlam açısından ele alınmıştır. Tematik kodlamalarda duaların; Sağlıklı uzun ömür dilekleri (20 dua), Aile oluşturma dilekleri (17 dua), Bereket, teselli dilekleri (13 dua), Korunma dilekleri (29 dua) ve Hayatta olmayan yakınlarla iyi niyet dilekleri (3 dua) başlıkları altında toplanmıştır. Bedduaların ise duaların tam tersi anlamlarda; İlet, ıstırap bedduaları (109

beddua), Murada erememe, yuva kuramama bedduaları (19 beddua), Huzuru, dirliği bozma bedduaları (42 beddua), Kazaya, belaya uğratma bedduaları (20 beddua) ve Hayatta olmayan yakınlarla azap bedduaları (8 beddua) olarak kullanıldığı belirlenmiştir. Kullanılan bedduaların, duaların kullanımından daha fazla olması dikkat çekicidir. Bu durumun ibadetin özü olan dualarla ilgisi bulunmamaktadır. Burada bahsi geçen dua kavramı, birisinin yaptığı övgüye değer iyilik için ödüllendirilmesi amacıyla dillendirilen, Allah'tan onun adına mükâfat isteğidir.

Gaziantep'te kullanılan dualar incelendiğinde en fazla kazaya, belaya, kem göze karşı koruma amacıyla dua edildiği (29 dua) belirlenmiştir. Bu durum, toplam 92 duanın %31,5'ini kapsamaktadır. Bunu, sağlıklı bir hayat (20 dua) ve aileyle ilgili (17 dua) dualar takip etmektedir. Ardından bereket ve teselli duaları (13 dua) gelmektedir. En az dua ise hayatta olmayan yakınlarla (3 dua) edilen dualar olarak tespit edilmiştir. Bu sonuçlardan hareketle, toplumu oluşturan bireylerin sosyal yaşamda uyum içinde olmaya önem verdiği ancak en büyük korkularının bu uyumu bozabilecek kaza, bela, nazara gelme gibi beklenmeyen durumlar olduğu için duaların bu kapsamda koruyuculuk adına yoğunlaştığı söylenebilir.

Beddualar, çaresizlik ve acıyla, kötülüğe maruz kalan insanın vakıa karşısında içsel tavrının kelimelere dökülmesidir. Gaziantep halk ağzında "beddua etmek" değil "beddaa vermek" olarak ifade edilen beddualar incelendiğinde, canı yakılan kişi tarafından bir diğerinin yaptığı yanlış davranış karşısında duygusal olduğu kadar fiziksel acıyla da cezalandırılması için dillendirildiği anlaşılmaktadır. Hesaplaşmak adına, sebep olduğunu düşündüğü kişinin cezalandırılması için başka merci tarafından cezalandırılmayacağından dolayı Allah'a havale ederek içini rahatlatmak ve teskin olmak gayesiyle söylenen ve kötü dilekleri kapsayan beddualarda en fazla illet ve ıstırap çektirme isteğiyle (109 beddua) ilgili beddualar, fiziksel ıstırap çekmesini sağlayacak hastalıklarla yaşaması hatta en acı verici şekilde hayatını kaybetmesi isteğiyle söylenmiş olduğu belirlenmiştir. Bu durum toplam 198 bedduanın %55'ini kapsamaktadır. Böylece, beddualarda yoğun olarak çaresiz hastalık, bilinmeyen illet ve fiziksel çekilecek acı ve çaresiz kalmanın ceza olarak reva görüldüğü anlaşılmaktadır. Bunu yanı sıra huzurun dirliğin bozulması isteği (42 beddua), kazaya belaya uğratma isteği (20 beddua), murada erme yuva kurma engeli (19 beddua) bedduaları kullanıldığı tespit edilmiştir. En az bedduayı ise kabirde azap çekilmesi için edilen (8 beddua) beddualar oluşturmaktadır.

Duaların daha az sayıda olması ve daha genel ifadeler barındırmasına karşın beddualar oldukça fazla ve detaylı ifadeler olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak iyilik temelinde oluşturulmuş sosyal yapılarda elbette kötülüğün iyilikten daha fazla ve acımasız tepkiler alması doğaldır. Bu durumun, bireye ve de dolaylı olarak toplumsal yapıya zarar verecek kişilerle ilgili toplumsal yaklaşımı kanıtlayan, sosyal kontrolü kapsayan uyarılar mahiyetinde olduğu düşünülebilir.

Kaynakça

- Akçakaya, N. (2019). Sosyal Kontrolün Başka Fenomenleri Gramatik Yapılar. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 14(1), 403-442. Doi: <https://doi.org/10.17550/akademikincelemeler.474008>
- Akın, E. (2021). Kargışların (Beddualar/Kötü Dilekler) Dikotomi, Anti-Yapı, Hedef-Yapı ve Araçsal Sebep Kavramları Açısından Değerlendirilmesi. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(6), 1571-1585. Doi: <https://doi.org/10.18506/anemon.822281>
- Aksoy, Ö. A. (1945). *Gaziantep Ağzı Cilt I-II-III*. İbrahim Horoz Basımevi.
- Anık, C. (2011). Toplumsal Zihniyet Aracılığı İle Sosyal Kontrol. *Uluslararası Güvenlik ve Terörizm Dergisi*, 2(1), 101-115. 21.01.2025 tarihinde <https://www.ajindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423936139.pdf> adresinden erişildi.
- Aydın, E. (2015). *Türk Kültüründe Dua ve Beddua Fenomeni* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Cilacı, O. (1994). Dua. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* içinde (C. 9, ss. 529-530). TDV Yayınları.
- Çakır, İ. E. (2012). XVI. Yüzyılda Ayntab'da Toplumsal Kontrol Aracı Olarak Mahalle Halkının Rolü. *Bilig*, (63), 31-54. 21.05.2024 tarihinde <https://bilig.yesevi.edu.tr/yonetim/icerik/makaleler/2458-published.pdf> adresinden erişildi.
- Çobanoğlu, Ö. ve Çobanoğlu, S. (2015). Türk Halk Kültüründe Konuşmalık Türler Bağlamında Sözel Nasihatler, Dua ve Beddualar. *AVRASYA Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 4(7), 1-32. Doi: <https://doi.org/10.33692/avrsyad.509157>
- Dikmen, M. ve Terkin, T. (2022), Türkülerde Beddua: TRT Halk Müziği Repertuarı Örneği. *Turkish Academic Research Review*, 7(3), 731-761. Doi: <https://doi.org/10.30622/tarr.1160775>
- Dönmezer, S. (1982). Türk Toplumunda Sosyal Kontrol Aracı Olarak Ceza ve Ödüllendirme. *Journal of Istanbul University Law Faculty*, 48(1-4), 295-315. 25.10.2024 tarihinde <https://dergipark.org.tr/en/pub/iuhfm/issue/9077/113292> adresinden erişildi.
- Ersöz, S. (2014). Türkiye Türkçesi Doğu Grubu Ağızlarında Bedduaların İşlevleri. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, XIV(2), 29-46. Doi: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.1953>
- Hirschi, T. (1969). *Causes of Delinquency*. Berkeley: University of California Press.
- İçli, G. (2005). *Sosyolojiye Giriş*. Ankara: Anı Yayınları.
- Karakuş, Ö. (2013). Suç Korkusunun Sosyolojik Belirleyenleri: Sosyal Sermaye Mi? Sosyal Kontrol Mü? *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(14), 1-19. 13.04.2024 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ogusbd/issue/11003/131652> adresinden erişildi.

- Kars, M. S. (2021). Manevi Destekte Duanın Yeri ve Önemi. *İLSAM Akademi Dergisi*, 1(2), 153-175. 13.04.2024 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ilsam-akademi/issue/66002/1038300> adresinden erişildi.
- Kızmaz, Z. (2005). Sosyolojik Suç Kuramlarının Suç Olgusunu Açıklama Potansiyelleri Üzerine Bir Değerlendirme. *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, 29(2), 149-174. 12.03.2024 tarihinde <https://kutuphane.dogus.edu.tr/mvt/pdf.php> adresinden erişildi.
- Kocaer, S. (2007). Sosyal Kontrol Aracı Beddualar. *Millî Folklor*, 19(75), 30-33. 12.03.2024 tarihinde <https://www.millifolklordergisi.com/PdfViewer.aspx?Sayi=75&Sayfa=27> adresinden erişildi.
- Mete, F. (2023). Atasözlerine Yansıyan Hayatlar: Gaziantep Atasözlerinde Aile. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 27(2), 407-414. 09.11.2024 tarihinde <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2828805> adresinden erişildi.
- Mete, F., Şerbetçi, M. ve Candeğer, Ü. (2022). Gaziantep Türkülerine Yansıyan Kültürel Ögeler Üzerine Bir İnceleme. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 11(2), 632-643. 09.10.2024 tarihinde <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2510548> adresinden erişildi.
- Parladır, S. (1994). Dua Konuları. *İslâm Ansiklopedisi* içinde (C. 9, ss. 530-535). Türkiye Diyanet Vakfı.
- Savaş, H. (2022). Mülkiyetin Kültürel Yansımaları Bağlamında Bedduaların Rolü Üzerine. *Kültür Araştırmaları Dergisi*, (12), 115-132. Doi: <https://doi.org/10.46250/kulturder.1061012>
- Tekin, M. (2006). Bir Sosyal Kontrol Aracı Olarak Ahilik ve Toplumsal Dinamikleri. *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 21(21), 219-235. 27.09. 2024 tarihinde <https://izlik.org/JA67XZ88CU> adresinden erişildi.
- Türk, N. (2020). İslâm'da Duanın Ruh Sağlığına Katkısı. *Kilitbahir*, (17), 74-109. Doi: <https://doi.org/10.5281/zenodo.4033468>
- Uysal, Y. (2019). Adıyaman Halk Kültüründe Dua ve Beddualar (Alkışlar-Kargışlar). *Türkiyat Mecmuası-Journal of Turkology*, 29(2), 621-644. 12.04 2024 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iuturkiyat/issue/49676/646927> adresinden erişildi.
- Ünalın, Ö. (2023). Bayburt Halk Kültüründe Dua ve Beddualar. *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (10), 305-324. Doi: <https://doi.org/10.51531/korkutataturkiyat.1247142>